

Сердюк І.А.
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.132.6

АКТ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Розглянуто існуючі в сучасній юридичній науці підходи до розуміння поняття «акт тлумачення норм права». На основі їх аналізу запропоновано авторську дефініцію досліджуваної загальнотеоретичної категорії, а також визначено особливості цього різновиду правового акта публічної влади.

Ключові слова: акт, правовий акт, акт тлумачення норм права, акт тлумачення права, правоінтерпретаційний акт.

Постановка проблеми. Важливим завданням загальнотеоретичної юридичної науки є уточнення її понятійно-категоріально апарату, однією зі складових якого є категорія «акт тлумачення норм права», розкриття змісту якої дозволить отримати найбільш повне уявлення про досліджуваний правовий феномен.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Поняття акта тлумачення норм права, його класифікація, характеристика суттєвих ознак є традиційними питаннями, що комплексно розглядаються в межах як наукових монографій, так і підручників та навчальних посібників з теорії держави і права.

Вагомий внесок у розробку окреслених вище питань належить таким фахівцям у галузі теорії права як С. Алексєєв, В. Лазарєв, П. Недбайло, А. Піголкін, П. Рабінович, Ю. Ткаченко, О. Черданцев, О. Скакун та ін.

На особливу увагу в контексті теми дослідження заслуговують наукові монографії вітчизняних науковців: Ю. Власова «Проблеми тлумачення норм права» [3], М. Тесленко «Судебный конституционный контроль в Украине» [9] та Ю. Тодики «Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика» [13].

Метою цієї статті є уточнення змісту категорії «акт тлумачення норм права» та з'ясування особливостей цього різновиду правового акта.

Виклад основного матеріалу. Огляд наукової і навчальної юридичної літератури з проблем акта тлумачення норм права свідчить про відмінність у поглядах науковців щодо розуміння однойменного поняття.

Так, зокрема, П. Рабінович у такий спосіб визначає категорію, що складає предмет дослідження: «інтерпретаційно-правовий акт (акт офіційного

тлумачення правової норми) – це спосіб зовнішнього прояву встановленого компетентними органами формально-обов'язкового правила розуміння змісту юридичної норми» [6, с. 144].

Як позитивну можна оцінити спробу вченого поєднати у пропонованій дефініції змістовний і формальний (такий, що стосується форми) аспекти досліджуваного явища правової дійсності. Водночас ми не поділяємо думки правника про те, що: а) саме компетентні органи встановлюють правила розуміння змісту юридичної норми; б) встановлюють саме правила розуміння змісту юридичної норми. Достатньо обґрунтованими вважаються положення теорії тлумачення норм права, що передбачають таке:

- 1) правила з'ясування дійсного змісту норм права (а по суті, способи тлумачення норм права) є надбанням юридичної науки, щоправда підтвердженим юридичною практикою;
- 2) такі правила є теоретичною складовою правосвідомості інтерпретатора;
- 3) динамічний підхід до тлумачення норм права, на відміну від статичного, допускає пристосування незмінного тексту закону чи окремих його положень до нових умов та відносин, що змінилися. Як відомо, правила такої можливості не допускають.

Цю обставину у пропонованій дефініції категорії, що складає предмет дослідження, врахував російський учений В. Карташов. Під інтерпретаційним актом правник розуміє акт-документ, який закріплює та зовні виражає рішення компетентного на те інтерпретатора і містить загальні (нормативні) та/або персонально-конкретні (казуальні) обов'язкові юридичні роз'яснення, забезпечені заходами державного та іншого впливу [4, с. 406].

Вважаємо, що вживане вченим словосполучення «інтерпретаційний акт» є виявом термінологічної некоректності, адже невизначеність характеру такого акта допускає його існування не лише як правового, але й як економічного, політичного тощо. Тому використання термінів «інтерпретаційно-правовий акт» або «правоінтерпретаційний акт», на нашу думку, має безумовну перевагу.

Крім того, запропонована вченим інтерпретація загальнотеоретичної категорії, що складає предмет дослідження, суттєво звужує її обсяг шляхом закріплення такої суттєвої ознаки, як офіційна документальна форма вираження правового акта. Вказаний спосіб об'єктивації волевиявлення уповноважених суб'єктів, наділених правоінтерпретаційними повноваженнями, характерний лише для нормативного тлумачення, в той час як казуальне допускає і вербальну форму правоінтерпретаційного акта.

О. Скакун як ключовий при визначенні поняття, що розглядається нами, також використовує термін «акт-документ», щоправда цей акт, на думку вченого, містить роз'яснення змісту і порядку застосування правової норми, сформульоване уповноваженим органом у рамках його компетенції, і має обов'язкову силу для усіх, хто застосовує норми, що роз'яснюються [8, с. 412].

Вважаємо, що судження вченого про предмет дослідження в аспекті

обов'язкової сили акта тлумачення норм права потребує розширювальної наукової інтерпретації в частині суб'єктів правореалізації.

Вищенаведене судження В. Карташова і О. Скакун у частині зовнішньої форми виразу акта тлумачення норм права поділяє і С. Бобровник. Учений у такий спосіб розкриває зміст досліджуваного поняття: «інтерпретаційні акти – юридичні документи, що приймаються відповідними органами держави у межах їхніх повноважень і містять нормативні приписи, спрямовані на роз'яснення норм законів та підзаконних актів» [15, с. 711].

На нашу думку, ближчими до істини є ті правники, які у пропонуваніх дефініціях досліджуваного поняття не обмежують коло джерел права, в яких закріплюються норми, що тлумачаться, законами та підзаконними актами. Вважаємо очевидним той факт, що предметом офіційної інтерпретації можуть бути і норми міжнародних договорів. Тому при розкритті змісту категорії «акт тлумачення норм права» не варто конкретизувати способи зовнішнього виразу та закріплення правових норм.

Г. Христова у такий спосіб розкриває зміст досліджуваного поняття: «інтерпретаційний акт – це правовий акт уповноваженого суб'єкта, який містить роз'яснення юридичних правил (норм права), що є головною метою його прийняття» [12, с. 294].

Аналіз вищенаведеної дефініції свідчить про те, що головну мету прийняття інтерпретаційно-правового акта вчений вбачає у роз'ясненні змісту норм права. Ми в цілому погоджуємося із визначеним правником телеологічним аспектом досліджуваного правового явища, проте вважаємо, що роз'ясненню можуть підлягати як приписи нормативного, так і ненормативного характеру, а також окремі їх фрагменти (слова і словосполучення, тобто терміни). Підтвердженням істинності такого умовиводу є правоінтерпретаційна практика Конституційного Суду України.

Як методологічно правильний можна оцінити задум російського правника А. Осіпова врахувати різні аспекти досліджуваної категорії, а саме: 1) дію; 2) юридичний документ; 3) акт з'ясування та роз'яснення, причому останній може бути усним або письмовим [10, с. 487].

Однак послідовно реалізувати цей задум авторові не вдалося, підтвердженням чого є така інтерпретація досліджуваного поняття: «акт тлумачення – це офіційний, юридично значущий документ, спрямований на встановлення дійсного смислу і змісту норми права» [10, с. 487]. Аналіз запропонованої дефініції свідчить про те, що вона фактично враховує лише один із вказаних аспектів – юридичний документ.

Викликає зауваження і визначена вченим його спрямованість, яка відображає функціональне призначення цього різновиду правового акта. На відміну від тлумачення норм права як інтелектуальної вольової діяльності суб'єкта права, спрямованої на з'ясування та роз'яснення волі законодавця, матеріалізованої в нормі права, інтерпретаційно-правовий акт перш за все здійснює інформаційний вплив на свідомість право-дієздатних суб'єктів права, а в єдності з нормативно-правовим або правозастосовним актами – до то-

го ж регулятивний та/або охоронний вплив на їх поведінку.

С. Алексєєв інтерпретаційні акти визначає як акти-документи, які містять конкретизуючі нормативні приписи, що виражають роз'яснення юридичних норм [1, с. 313]. Такий підхід до змісту інтерпретаційно-правового акта поділяють Ю. Тодика та В. Хропанюк.

Акт тлумачення права, стверджує Ю. Тодика, являє собою правовий акт, що містить роз'яснення смислу юридичних норм [13, с. 86]. Ці акти включають у себе різний за правовим характером матеріал: він може являти собою роз'яснення смислу правових норм; містити конкретизуючі приписи; діяти лише в єдності з тими нормами, що тлумачать [13, с. 86].

На думку В. Хропанюка, акти офіційного тлумачення правових норм (інтерпретаційні акти) являють собою, з одного боку, роз'яснення змісту норм права, а з іншого – конкретизацію і уточнення їх приписів [14, с. 282]. Особливість інтерпретаційних актів, як стверджує вчений, полягає в тому, що вони діють в єдності з тими нормативно-правовими актами, в яких містяться норми права, що тлумачаться [14, с. 282].

Аналіз вищенаведених дефініцій поняття «акт тлумачення норм права» не відповідає сучасній парадигмі теорії тлумачення норм права, що передбачає відмежування правоінтерпретаційної практики від юридичної конкретизації. З цього приводу заслуговує на увагу думка Ю. Власова, котрий слушно зауважив, що тлумачення правових норм потрібно відрізнити від їх юридичної конкретизації. Сутність юридичної конкретизації полягає у виданні правоположення, що не виходить за межі змісту норми права, але містить у собі нові елементи регулювання суспільних відносин, не виражені у цій правовій нормі. При тлумаченні лише з'ясовуються, розкриваються, обґрунтовуються частини змісту правової норми, але нових елементів правового регулювання не встановлюється [3, с. 149].

Аналіз вищенаведених суджень вчених свідчить про те, що акт тлумачення норм права не може містити конкретизації юридичних норм, а отже, вводити нові елементи правового регулювання, характерні для підзаконної правотворчості.

Принагідно зазначити, що очевидно саме цей факт з часом суттєво змінив думку С. Алексєєва про зміст правоінтерпретаційних актів. Відмежовуючи закон як нормативний юридичний акт від інших правових актів, учений, зокрема, зауважив, що в інтерпретаційних актах, тобто актах тлумачення, дається лише роз'яснення діючих норм, але не встановлюються нові або змінюються чи скасовуються діючі норми [2, с. 83], тобто не здійснюється їх конкретизація (авт. – І. Сердюк).

В. Корельський і В. Перевалов під інтерпретаційними актами розуміють правові акти компетентних державних органів, які містять результат офіційного тлумачення [11, с. 374].

Крім очевидної тавтології, яку допустили вчені при розкритті змісту досліджуваної категорії (інтерпретаційні акти – це ... акти), вважаємо лише частково істинною ту суттєву ознаку досліджуваного поняття, що торкається

змісту акта тлумачення норм права. Аналіз рішень Конституційного Суду України, як класичних інтерпретаційно-правових актів, свідчить про те, що їх зміст не обмежується результатом офіційного тлумачення. В них поряд із підставами та результатами правороз'яснювального процесу знаходять своє відображення його методологічні та технологічні аспекти, йдеться передусім про способи тлумачення норм права та методику їх використання.

Методологічні та технологічні аспекти тлумачення норм права залишилися поза увагою і Ю. Власова, котрий під актом тлумачення норм права розуміє вид правового акта, що включає загальні або індивідуальні правоположення, які, не будучи нормами права, розгорнуто й обґрунтовано роз'яснюють їх дійсний зміст, не є джерелом права, але перебувають у тісному підпорядкованому зв'язку з нормою права, яку він тлумачить, і мають обов'язковий характер. Юридична сила й обов'язковий характер актів тлумачення, стверджує вчений, зумовлені: 1) юридичними властивостями норми права та підпорядкованим зв'язком правоположень акта тлумачення з нормою права; 2) наявністю наданих законодавцем певному суб'єкту повноважень на офіційне роз'яснення норм права і видання відповідних актів тлумачення [3, с. 151].

Аналіз наведених вище дефініцій категорії «акт тлумачення норм права» дає підстави для таких проміжних висновків, що мають методологічне значення:

по-перше, акт тлумачення норм права за своєю зовнішньою формою виразу (способом об'єктивації у зовнішньому світі) може бути не лише письмовим документом, але й мати вербальну (словесну) форму, що свідчить про некоректність інтерпретації досліджуваного нами поняття виключно як офіційного документа, тобто матеріального носія правової інформації;

по-друге, метою прийняття інтерпретаційно-правового акта є роз'яснення змісту не лише приписів нормативного та ненормативного характеру, але й окремих їх фрагментів (слів і словосполучень, тобто термінів);

по-третє, в класичному акті офіційного тлумачення норм права, що має документальну форму, відображаються не лише підстави та результати правороз'яснювального процесу, але його методологічні та технологічні аспекти, що свідчить про аргументованість волевиявлення суб'єкта правоінтерпретаційної діяльності;

по-четверте, акт тлумачення норм права перш за все здійснює інформаційний вплив на свідомість право-дієздатних суб'єктів права, а в єдності з нормативно-правовим або правозастосовним актом – регулятивний та/або охоронний вплив на їх поведінку;

по-п'яте, акт тлумачення норм права не може містити конкретизації юридичних норм, а отже, вводити нові елементи правового регулювання.

В концептуальному плані важливе методологічне значення має авторська інтерпретація загальнотеоретичної категорії «правовий акт», що є родовим поняттям стосовно іншого, підпорядкованого йому поняття. Ним є акт тлумачення норм права, розкриття змісту якого і є метою цього дослідження.

Правовий акт публічної влади, на нашу думку, являє собою *забезпечене з боку держави та визнане легітимним з боку громадянського суспільства формально-обов'язкове волевиявлення органів публічної влади, їх службових і посадових осіб, що має офіційний характер, здійснює справедливий з погляду домінуючої частини населення регулятивний або охоронний вплив на поведінку суб'єктів права і породжує юридичні наслідки, що відповідають принципу правопевності* [7, с. 35].

Поняття «акт тлумачення норм права» з-поміж інших різновидів правового акта публічної влади вирізняють такі особливості, що стосуються як його змісту, так і форми:

1) обмежене коло осіб, уповноважених здійснювати таке волевиявлення. До них відносять суб'єктів правотворчості, а також судові органи, наділені правом легального тлумачення норм національного законодавства;

2) вміщення в ньому офіційних роз'яснень владних приписів загального та індивідуального характеру;

3) різноманітність зовнішніх форм вираження (письмової для нормативного тлумачення та вербальної для казуального тлумачення);

4) специфічність його юридичної форми (назви офіційного документа), що, як правило, повторює юридичну форму нормативно-правового акта, приписи якого складають предмет тлумачення (на вказаній особливості наголошує Л. Морозова [5, с. 307]);

5) специфічність його внутрішньої структури, що залежить від того, результатом якої діяльності, лише правоінтерпретаційної чи правоінтерпретаційної і правозастосовної є цей правовий акт;

6) відсутність його самостійного значення в механізмі правового регулювання суспільних відносин та підпорядкованість нормативно-правовому акту, норми якого тлумачаться.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, під *актом тлумачення норм права* пропонуємо розуміти забезпечене з боку держави аргументоване формально-обов'язкове волевиявлення органів публічної влади (їх посадових і службових осіб), що здійснює інформаційний вплив на свідомість праводієздатних суб'єктів права шляхом роз'яснення змісту норм права і приписів ненормативного характеру або окремих їх фрагментів, а в єдності з нормативно-правовим або правозастосовним актами також опосередкований регулятивний та/або охоронний вплив на їх поведінку, спричиняє юридичні наслідки і сприяє утвердженню принципу правої визначеності.

Бібліографічні посилання

1. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2-х т. – Т. II – М., 1982.
2. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия : опыт комплексного исследования. – М., 1999.
3. Власов Ю.Л. Проблемы тлумачення норм права : монографія. – К., 2001.
4. Карташов В.Н. Теория правовой системы общества : учебное пособие : в 2-х т. – Т. 1 / В.Н. Карташов. – Ярославль, 2005.
5. Морозова Л.А. Теория государства и права : ученик / Л.А. Морозова. – М., 2002.

6. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. – 5-те вид., зі змінами / М. П. Рабінович. – К., 2001.
7. Сердюк І.А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «правовий акт» / І. А. Сердюк // Науковий вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2016. – № 1 (80). – С. 76–83.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / О.Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х., 2001.
9. Тесленко М.В. Судебний конституційний контроль в Україні : монографія / М.В. Тесленко. – К., 2001.
10. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2002.
11. Теория государства и права : учебник для юрид. вузов и факультетов ; под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. – М., 1997.
12. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. – Х., 2015.
13. Тодика Ю.М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика : монографія / Ю. М. Тодика. – Х., 2001.
14. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учебное пособие для высших учебных заведений / В.Н. Хропанюк ; под ред. В. Г. Стрекозова. – М., 2001.
15. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К., 1999. – Т. 2: Д – Й.

Сердюк І.А. Акт толковання норм права: поняття і особливості. Рассмотрены существующие в современной юридической науке подходы к пониманию понятия «акт толкования норм права». На основе их анализа обоснована авторская дефиниция категории, составляющей предмет исследования, а также определены особенности указанной разновидности правового акта публичной власти.

По мнению автора, акт толкования норм права представляет собой обеспеченное со стороны государства аргументированное формально-обязательное волеизъявление органов публичной власти (их должностных и служебных лиц), осуществляющее информационное влияние на сознание право-дееспособных субъектов права путём разъяснения содержания норм права и предписаний ненормативного характера или отдельных их фрагментов, а в единстве с нормативно-правовым или правоприменительными актами – также опосредованное регулятивное и/или охранительное влияние на их поведение, порождает юридические последствия и содействует утверждению принципа правовой определённости.

Ключевые слова: акт, правовой акт, акт толкования норм права, акт толкования права, правоинтерпретационный акт.

Serdyuk I.A. Act of interpretation of legal norm: concept and specialties. While working on the article the author put an aim to refine the content of the category “act of interpretation of legal norm” and to find out the features of this type of legal act.

The analysis of the existing in modern legal science approaches concerning understanding of the concept "act of interpretation of legal norms" allowed to set forth the following intermediate conclusions that have a methodological value :

- firstly, an act of interpretation of legal norms by its external form of expression (by the method of objectivation in the outer world) can be not only a writing document but also to have a verbal form that testifies to the tactlessness of interpretation of the concept investigated by us exceptionally as an official document, that is a material carrier of legal information;

- secondly, the aim of acceptance of interpretation and legal act is elucidation of the content of not only legal norms and binding overs of unnormative character but also their particular fragments;

- thirdly, a classic act of an official interpretation of the legal norm with the documentary form, are shown not only the reasons and results legal and interpretation process, but its methodological and technological aspects, indicating the will expression of the subject of legal and interpretative activities;

- fourthly, the act of interpretation of the legal norms, above all, provides informational influence on the minds of the legally capable subjects to law, and in unity with the legal and normative or legally enforced act regulatory and / or protective effect on their behavior;

- fifthly, the act of interpretation of the legal norms cannot include specification of legal norms and, therefore, to introduce new elements of legal regulation.

With these provisions by the act of interpretation of the legal norms it is suggested to understand provided by the state reasoned obligatory formal expression of the public authorities (their officers and officials) that provides informational influence on the minds of the legally capable subjects to law by the way of explanation of the content of legal norms and regulations of non-normative nature or their fragments, and in unity with the normative and legal or legally enforced acts that are having regulatory and/or protective effects on their behavior causes legal consequences and contributes to establishment of the principle of legal certainty.

Keywords: *act, legal act, act of interpretation of legal norms, act of legal interpretation, legal and interpretational act, legal norms application.*

Надійшла до редакції 28.11.2016

Сердюк Л.М.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.132.6

ПОВНОВАЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ТЛУМАЧИТИ ЗАКОНИ: АРГУМЕНТИ «ЗА» І «ПРОТИ»

Проаналізовано положення чинного конституційного законодавства в частині повноважень Конституційного Суду України тлумачити закони. Наведено аргументи на підтримку збереження існуючої компетенції органу конституційного контролю тлумачити закони, визначеної статусним Законом України «Про Конституційний Суд України», а також контраргументи з цього питання.

Ключові слова: *Конституція України, Конституційний Суд України, повноваження Конституційного Суду України, тлумачення законів, тлумачення Конституції.*

Постановка проблеми. Набрання чинності Законом України № 1401-VIII від 02.06.2016 р. мало наслідком виникнення юридичної ситуації, що в сучасній правовій доктрині відображається загальнотеоретичною категорією «юридична колізія». Протиріччя виникло в результаті зміни припису ч. 2 ст. 150 Основного Закону Української держави, що звузила повноваження Конститу-